

Патерило І. В.,
*доктор юридичних наук, доцент,
 професор кафедри цивільного, трудового та господарського права
 Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗОНІ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

TO THE QUESTION OF PARTICULARITIES OF LEGAL BASIS OF FOREIGN TRADE ACTIVITY IN THE FREE TRADE ZONE BETWEEN UKRAINE AND EUROPEAN UNION

У статті аналізуються правова база регулювання зовнішньоторгових операцій у зоні вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, особливості процесу скасування експортних та імпорتنих мит, правила визначення походження товарів, застосування технічних стандартів та інших нетарифних інструментів. Правові умови зовнішньоторгових операцій у поглибленій та всеохопній зоні вільної торгівлі без їх глибокого розуміння і вміння застосовувати можуть створити серйозні проблеми для підприємців.

Ключові слова: *поглиблена та всеохопна зона вільної торгівлі, зовнішньоторгова операція, мито, тарифна квота, технічний стандарт.*

В статье анализируются правовая основа регулирования внешнеторговых операций в зоне свободной торговли между Украиной и Европейским Союзом, особенности процесса отмены экспортных и импортных пошлин, правила определения происхождения товаров, применение технических стандартов и других нетарифных инструментов. Правовые условия внешнеторговых операций в углубленной и всеохватывающей зоне свободной торговли без их глубокого понимания и умения применить могут создать серьезные сложности для предпринимателей.

Ключевые слова: *углубленная и всеохватывающая зона свободной торговли, внешнеторговая операция, пошлина, тарифная квота, технический стандарт.*

On the issue of the features of the legal basis for foreign in the Ukraine – EU free trade zone. This article analyses the legal frame work for regulation of foreign trade zone between Ukraine and the European Union, the specificities of the process of repealing export and import customs duties, the rules of origin, the use of technical standards and other non-tariff policies. The legal conditions of foreign trade operations in deep and comprehensive free trade zone without dup understanding and knowing how to use com create serious difficulties for entrepreneurs.

Key words: *deep and comprehensive free trade zone, foreign trade operation, custom duty, tariff rode quota, technical standard.*

Зовнішньоторговельна діяльність займає центральне місце в системі зовнішньоекономічної діяльності. Для України вона життєво важлива, враховуючи, що зовнішньоторговельна квота становить близько 80% ВВП країни. Слід також вказати на останні тенденції в цій сфері міжнародних економічних відносин України, а саме їх переорієнтацію на співпрацю переважно з Європейським Союзом. Особливо посилюється цей курс водночас із підписанням Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом та державами-членами (далі – УА).

В УА провідне місце за обсягом займає її економічна частина, а в ній – Розділ IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею». Положення цього розділу УА визначають поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (далі – ПВЗВТ). Цей розділ складає близько двох третин основної частини УА (156 із 245 сторінок). Як і будь-яка інша зона торгівлі, ПВЗВТ ґрунтується на вільній торгівлі, з огляду на що набуває практичного та теоретичного значення з'ясування особливостей правового регулювання зовнішньоторговельних операцій у ПВЗВТ. Вказана проблема, звісно, обговорюється в наукових та підприємницьких колах, але, на нашу думку, здебільшого в економічному аспекті. Крім того, правникам

необхідно більше часу для глибокого аналізу пакету документів УА та формулювання належних висновків юридичного характеру. На нашу думку, необхідно назвати серед науковців-правників, котрі аналізували саме правові засади ПВЗВТ та пов'язані з нею питання, І. Березовську, Є. Васильєва, А. Короля, О. Литвина, В. Муравйова, В. Чайковську, Є. Школьного та інших. Ми вважаємо, що дослідники, зосереджуючись на формальному аналізі положень УА та пов'язаних з нею документів, менше уваги приділяють з'ясуванню специфіки правового регулювання зовнішньоторговельних операцій у ПВЗВТ.

Отже, метою цієї статті є аналіз особливостей правових умов зовнішньоторговельної діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) України в зоні вільної торгівлі між нею та ЄС. Враховуючи обсяг статті, здебільшого поза увагою залишаються питання, пов'язані з реекспортними, реімпорнтними та операціями зустрічної торгівлі. Конкретним завданням є огляд нормативної основи механізму правового регулювання зовнішньоторгових операцій, особливостей тарифного та нетарифного їх регулювання.

Ми не будемо зупинятися на джерелах права, обов'язкових для обох сторін (у нашому разі та-

ким джерелом є право Світової організації торгівлі (далі – СОТ)). Багато статей УА містять бланкетні норми, котрі відсилають до багатосторонніх торговельних угод СОТ, а окремі з них визнані частинами УА (наприклад, про технічні бар'єри у торгівлі). До того ж, як зазначає В.В. Чайковська, правильне тлумачення УА можливе лише за умови розуміння актів СОТ [3, с. 110].

Слід вказати, що, крім міжнародних договорів, котрі встановлюють права та обов'язки держав, важливу роль у регулюванні торгових операцій відіграє й міжнародне приватне право. Це, насамперед, договори, котрі містять уніфіковані матеріально-правові норми, наприклад, Римська Конвенція ЄС про право, застосоване до договірних зобов'язань (1980 р.), яка інкорпорована в національні закони держав ЄС. Основним принципом, котрим керуються сторони зовнішньоекономічного контракту, в ній зазначена свобода волі [4, с. 142–143].

Головний висновок із загального аналізу правової бази регулювання зовнішньоторгових операцій у ПВЗВТ між Україною та ЄС полягає в тому, що в разі повної імплементації положень УА вони будуть здійснюватися переважно на основі застосування права ЄС.

В. Трюхан зазначає, що обсяг інкорпорації законодавства ЄС щодо ПВЗВТ у законодавство України стане безпрецедентним для неї. «Інкорпорація ще не відповідає тому обсягу, який зазвичай беруть на себе країни-кандидати на вступ до ЄС, проте наближається до нього», – говорить вчений [5, с. 187]. На думку О. Литвина, для України це буде певним викликом [6, с. 124]. Слід нагадати, що деякі дослідники вважають необхідним збільшення обсягу імplementованого законодавства ЄС. В. Муравйов, наприклад, пропонує це зробити шляхом посилення у внутрішньому законодавстві до актів ЄС або шляхом інкорпорації у національне законодавство окремих положень чи навіть «цілих блоків норм права Євросоюзу» [7, с. 11].

Отже, вищезазначеною особливістю правового регулювання зовнішньоторгових операцій у ПВЗВТ можна вважати якісну зміну нормативної основи відповідного механізму. У разі послідовного виконання принципів УА вона буде складатися переважно з норм європейського права.

Наступна риса ПВЗВТ пов'язана із тарифним регулюванням. Умовно класична модель зони вільної торгівлі (далі – ЗВТ), закріплена ст. XXIV Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (1994 р.) і пов'язаною з нею Домовленістю, базується на двох основних положеннях. Перше передбачає скасування ввізних та вивізних мит, принаймні з переважної частини товарів номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, котрі походять з країн-учасниць ЗВТ. Друге – скасування кількісних обмежень у взаємній торгівлі. ПВЗВТ (ЗВТ+) належать до ЗВТ нової генерації, початок якій поклала Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА). Вони охоплюють практично всю товарну номенклатуру ЗЕД без винятків, торгівлю послугами, держзакупівлі, інвес-

тиції тощо. ПВЗВТ створена для усунення дискримінації у взаємній торгівлі не тільки на верхньому рівні нетарифного регулювання (кількісні обмеження), але й на інших рівнях (технічні стандарти, санітарні заходи, митні процедури, податки тощо).

Отже, вихідними елементами у правовій базі ПВЗВТ Між Україною та ЄС є нормативні положення, спрямовані на лібералізацію торгівлі та на скасування ввізних та вивізних мит. Оскільки останнє охоплює товари практично всієї товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності (ТНЗЕД), то здійснення вказаного заходу розтягнуто на 10 років, хоча більшість мит має бути скасована вже відразу після ратифікації Угоди. Для інших передбачені перехідні періоди від 3 і більше років. У 2016 р. Україна знизила середнє ввізне мито на промислові товари з 3,8% до 1,1% від митної вартості товарів, на продукцію сільського господарства з 8,6% до 5,6%. Загалом зменшення та обнуління мит зачепило 70% товарної номенклатури. У наступні роки відбудеться подальший їх рух до обнуління, а ненульові ставки залишаться для частки сільгосптоварів. Вважається, що такий порядок скасування ввізних мит дасть змогу вітчизняному виробникові підвищити конкурентоспроможність власних товарів.

Україна також залишить тарифні квоти для трьох товарів і окремий режим для імпорту легкових автомобілів із ЄС. Повна лібералізація авторынку має відбуватися через 14 років, тобто до початку 30-тих років.

Водночас із імпортними мають бути скасовані й експортні мита (2016–2025 рр.). Для декількох з товарів можливе застосування спеціального захисного механізму (експортного збору) ще протягом 5 років.

Свої зобов'язання у вказаній сфері регулювання торгівлі ЄС почав виконувати на основі положень права ЄС та УА про тимчасове застосування з 1 січня 2016 р. У такому режимі ПВЗВТ буде діяти аж до повної ратифікації УА. У його рамках ЄС в асиметричному порядку, тобто на користь України (як вважається), має скасувати мито на практично всю товарну номенклатуру українського експорту відповідно до Додатку 1-А. Але водночас ЄС встановив безмитні тарифні квоти для 36 видів товарів. Тобто експорт товарів, що переважає встановлені квоти, підлягає оподаткуванню на звичайних умовах згідно із зобов'язаннями СОТ. Зі свого боку Україна встановила тарифні квоти для 3 видів товарів.

Узагальнений перелік тарифних квот викладено у доповненні до Додатку 1-А до УА. Загалом, оцінюючи їх як захисний засіб, можна погодитись із тим, що для українських експортерів вони створюють певні бар'єри на шляху до загальноєвропейського ринку.

Адмініструються тарифні квоти згідно з законодавством України та ЄС. Визначальними тут є два принципи:

- 1) принцип «перший прийшов – перший обслуговується»;
- 2) принцип системи імпортних ліцензій.

До особливостей тарифного регулювання зовнішньоторгових операцій належить віднести й застосування до кінця 2017 р. водночас зі ставками мита відповідно до УА також і ставки Генералізованої системи преференцій ЄС (GSP). Аналіз показує, що у 2017 р. вигідніше було експортувати товар по 424 тарифним лініям за ставками саме GSP, а не УА [8].

Отже, механізм тарифного регулювання є новим для суб'єктів ЗЕД України порівняно з аналогічним у ЗВТ СНД, до якого значна частина держав уже звикла. Що стосується економічного ефекту, який отримують підприємці та споживачі обох сторін, автор не перебільшував би його значення. Для української сторони прогнозується сума менша, ніж 0,5 млрд євро, а для ЄС – до 400 млн. Більшість переваг першої складуть переваги в аграрному секторі та переробних сільськогосподарських галузях (до 80%). Але, підраховуючи так званий вигравш, не слід забувати, що водночас це є втратами для дохідної частини держбюджету.

Відмінною рисою ПВЗВТ між Україною та ЄС є також і комплексна програма адаптації регуляторних норм у сферах, пов'язаних із зовнішньою торгівлею, до відповідних норм і стандартів ЄС. Це означає, що водночас зі скасуванням мит мають усуватися і нетарифні бар'єри значно глибшого рівня. Маються на увазі правила визначення походження товарів, технічні бар'єри, санітарні та фітосанітарні норми, митні процедури тощо. Звісно, охоплення їх у рамках статті не є можливим. Отже, зупинимось на декількох із них.

Правила визначення походження товару відіграють дуже важливу роль у функціонуванні ЗВТ, оскільки визначений у базовому документі преференційний режим розповсюджується виключно на товари, що походять з країн-учасниць Угоди. Сьогодні, коли у виробництві продукції застосовується сировина, напівфабрикати, комплектуючі тощо з багатьох країн, важливо визначити, чи можна її вважати такою, що вироблена у конкретній країні. У нормативній базі ПВЗВТ відповідні правила закріплені в Протоколі 1 «Щодо визначення концепції походження товарів і методів адміністративного співробітництва». Він складається з 39 статей основного тексту і 4 Додатків (загальний обсяг – 91 сторінка). Це хоч і втричі менший документ, ніж аналогічний у НАФТА, але він не менш складний і багато у чому новий [9]. Протокол детально регламентує питання стосовно визначення походження документів, котрі його засвідчують, – сертифікату EUR.1, декларації-інвойс, порядку отримання статусу уповноваженого (схваленого) експортера. Перевага останнього полягає у тому, що підприємство з таким статусом набуває право самостійно визначати походження певних товарів. Відповідно до даних Держспоживслужби України на кінець 2016 р. такий статус набули 180 промислових і 97 сільськогосподарських підприємств. З останніх більша частина (49) – експортери меду. Зрозуміло, їм можна довіряти, адже важко припустити, що вони в межах

тарифної квоти у 5 тис. т будуть експортувати мед, що вироблений в інших країнах.

У системі нетарифних інструментів найважливішу роль відіграють технічні стандарти. Відповідно до прав СОТ (зокрема, Угоди про технічні бар'єри в торгівлі (УТБТ)) має забезпечуватися безпека і охорона здоров'я, не повинні створюватися бар'єри у торгівлі. Метою Угоди про ТБТ є також гармонізація технічних регламентів і стандартів.

Особливістю концепції УА щодо цього питання є визнання лише одного способу гармонізації, тобто впровадження європейських стандартів чи норм у регуляторну систему України. Згідно з УА (Розділ IV, гл. 3) остання зобов'язується вжити необхідних заходів для поступового досягнення відповідності з технічними регламентами ЄС, Європейськими процедурами стандартизації, метрології, акредитації та оцінки відповідності за системою ринкового нагляду, а також дотримуватися принципів і практики, котрі закріплені у відповідних регламентах та директивах ЄС. Ідеться майже про 200 нормативних актів. До того ж слід врахувати, що у цій сфері ЄС прийняв директиви нового підходу, котрі мають суттєві особливості. Скажімо, передбачають контроль самого процесу виробництва, а не продукції, збільшення ролі виробника у забезпеченні безпеки продукції, додатковий захист споживача, а також на відміну від рекомендаційного характеру старих документів вони є обов'язковими.

Лише через 7 років, коли буде визначено виконання Україною зобов'язань за вищевказаною главою, сторони УА приймуть Угоду про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів (Угода АСАА). А доти буде зберігатися старий порядок згідно з чинним законодавством, яке повинно застосовуватися з урахуванням положень Угоди ТБТ СОТ. Слід визнати, що це найскладніша проблема як для держави, так і експортера та виробника. Її вирішення вимагає не тільки правових трансформацій, а ще й технічних та технологічних.

Аналогічний методологічний підхід простежується і у вирішенні проблеми гармонізації та взаємного розуміння між сторонами у сфері санітарного та фітосанітарного регулювання. На нашу думку, порівняно з технічною стандартизацією тут акцент робиться на наближення законів України до законів ЄС і подальше впровадження принципів СОТ. Зрозуміло, ця проблема є дуже важливою для експортерів сільськогосподарської продукції.

Не вдаючись до подальшого розгляду особливостей правових засад зовнішньоторговельної діяльності у ПВЗВТ між Україною та ЄС, зазначимо, що вони пов'язані з корінною модернізацією законодавства про зовнішньоекономічну діяльність відповідно до права ЄС. Сьогодні це право залишається маловідомим широкому загалу підприємців України, що вимагає його поглибленого вивчення, а також з'ясування особливостей правового регулювання ЗЕД у зоні вільної торгівлі з ЄС на конкретному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони // Урядовий портал. URL: <http://kmu.gov.ua>.
2. Імплементация угоди про асоціацію між Україною та ЄС у торговельній та бюджетно-податковій сферах / ред. К. Собкова. К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2015. 64 с. URL: <http://icps.com.ua>.
3. Чайковська В.В. Міжнародні зобов'язання України щодо модернізації правового режиму зовнішньоекономічної діяльності відповідно до права СОТ. Національний юридичний журнал: теорія и практика. URL: <http://yourna/yuridic.in.ua>.
4. Кох Х., Магнус У., Морендельс В. Международное частное право и сравнительное правоведение. М., 2003. 480 с.
5. Трюхан В. Інституційне забезпечення виконання Угоди про асоціацію Україна – ЄС. Вісник Національної академії державного управління. 2011. № 3. С. 184–194.
6. Литвин О.С. Зовнішньоторговельна діяльність України в рамках підписання «ЗВТ» з країнами ЄС та ЗВТ СНД. Actual problems of international relations. Release 127. 2016. С. 116–127.
7. Муравйов В. Способи імплементації угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». 2015. Випуск 36. С. 8.
8. FAQ з питань функціонування вільної торгівлі між Україною та ЄС// МЕРТ України. 03.08.2016. URL: <http://me.gov.ua>.
9. Протокол 1 Щодо визначення концепції походження товарів і методів адміністративного співробітництва. URL: <http://kmu.gov.ua>.